

ІНВАЛІДНІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

- Молодь і ринок.* – 2009. – №10(57). – С. 6 – 10.
12. Михайличенко М.В. *Громадянська компетентність майбутніх учителів. Навчальний посібник.* / М. Михайличенко. – Київ-Тернопіль, НПУ імені М.П. Драгоманова. 2008. – 128 с.
13. *Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України; за заг. ред. В.Г. Кременя.* – К.: Пед. думка, 2011.
14. Прокопенко І.Ф. *Людина у світі економіки та бізнесу.* – Харків: Основа. – 1995. – 310 с.
15. Овчарук О. *Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти.* // О. Овчарук. *Стратегія реформування освіти в Україні: рекомендації з освітньої політики.* – К.: “К.І.С.”, 2003. – 296 с.
16. Шпак О.Т. *Економічна підготовка педагогічних кадрів в системі безперервної освіти.* // О. Шпак. – К.: Четверта хвиля, 2000. – 352 с.

Стаття надійшла до редакції 29.08.2012

УДК 796:01

Надія Ашиток, доктор філософських наук, доцент кафедри соціальної

педагогіки та корекційної освіти

Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

ІНВАЛІДНІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Люди з особливими потребами в епоху глобалізації гостро відчувають негативний вплив багатьох соціальних проблем, пов'язаних з освітою та працевлаштуванням. Освіта у поєднанні зі створенням робочих місць є одним із шляхів вирішення проблем цих осіб.

Ключові слова: глобалізація, люди з особливими потребами, гуманізація, освіта.

Літ. 18.

Актуальність дослідження. Під тиском індустріально-технічного, соціально-політичного і ринкового розвитку освіта в умовах жорсткої конкуренції втрачає гуманістичний зміст і перетворюється на засіб дискримінації осіб з особливими потребами, які з різних причин не здатні досягнути повною мірою зміст навчальних програм загальноосвітніх шкіл. Проте згадана соціальна група є неоднорідною, і частина її при створенні належних умов може отримати освітню підготовку нарівні з повносправними дітьми. А це можливо лише за умови реформування освіти, надання їй гуманістичної сутності; освіти, що здатна забезпечити належну підготовку осіб з різними можливостями, коли все залежить лише від власних зусиль людини, її активності та сили розуму.

У наш час вимоги до освітньої підготовки повносправних представників молодого покоління стають суворішими. Радикальніших змін потребує підготовка дітей-інвалідів у зв'язку зі специфікою сьогодення. Зокрема, слід відзначити збільшення кількості інвалідів та зміни у демографічному складі населення, що зумовлюють необхідність перегляду участі даної категорії людей у житті суспільства, адже, за даними ООН, у світі налічується приблизно 450 мільйонів людей з порушеннями психічного й

фізичного розвитку, а це – 1/10 частина жителів нашої планети або 13%, за даними всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) [17]. А в Україні внаслідок зменшення населення і збільшення кількості цієї категорії осіб, питома вага інвалідів у складі населення за 1995 – 2001 рр. зросла з 4,31 до 5,48 % [11].

У сучасній науковій літературі інвалідність розуміють як соціальний феномен, негативні сторони якого прагне подолати кожне суспільство відповідно до рівня свого розвитку, пріоритетів і можливостей соціальної і економічної політики [11, 38 – 45]. Проте можливості суспільств щодо боротьби з інвалідністю як соціального зла зрештою визначаються ще й ступенем розуміння самої проблеми та економічними ресурсами, що витрачаються для її вирішення. З метою осмислення цієї проблеми та окреслення деяких шляхів для її вирішення написана дана стаття.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблемами удосконалення освіти для дітей-інвалідів займалися В.І. Бех, В. Бондар, Л. Борщевська, Л. Одинченко, Є. Постовойтов, І. Зверєва, А. Зіброва, А. Зотова, І. Іванова, В. Ляшенко, Л. Одинченко, Є. Постовойтов та ін. [1; 2; 3; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 13; 14; 16].

У працях цих та деяких інших дослідників аналізуються моделі, можливість застосування яких з метою освітньо-виховної підготовки осіб з

особливими потребами, на наш погляд, не висвітлюється повною мірою. У даній статті пропонується такий аналіз.

Виклад основного матеріалу. Тривалий час слово “інвалід” вживалося разом з такими поняттями, як “маргінал”, “соціальний аутсайдер”, “неповноцінна людина”, “дефектна людина”. Це свідчило про низький соціальний статус інвалідів, відображало негативне ставлення в суспільстві до цієї категорії осіб і формувало внутрішню та зовнішню картини світу людей з даним статусом. Зокрема, Джон Джойнер, директор центру, наголошував, що семантика слова “disabled” – недієздатний – змушує людей формувати відповідне ставлення щодо таких людей, а це накладає відбиток і на самих інвалідів. Він пропонує називати таких людей протилежним словом “abled people” або “people with abilities”, тобто людьми, які мають здібності, і потребують особливих умов для їх розвитку [18].

Заслугує на увагу той факт, що поряд із поняттями “інвалід”, “інвалідність” використовуються у науковій літературі і практичній роботі соціальних працівників і соціальних педагогів такі дефініції, як “люди з особливими потребами”, “люди з обмеженими фізичними можливостями”, “люди з інвалідністю”, “люди з функціональними обмеженнями”. І хоча ці терміни не є законодавчо закріпленими, але в законодавчих документах їх намагаються використовувати все частіше [18]. Потреба в інноваційних дефініціях знаменує зміну розуміння інвалідності. Якщо раніше поняття “інвалідність” трактувалось як “функціональне порушення органів чуття” або “фізичні недоліки”, то у наш час воно означає несприятливе становище, в якому може опинитися людина-інвалід унаслідок тих чи інших дефектів розвитку.

Традиційно при визначенні інвалідності людини фахівці враховують ступінь і якість первинного дефекту (стану чи хвороби), час настання інвалідності, вікові та статеві особливості психофізичного розвитку, ступінь працездатності або непрацездатності. Відповідно до цього, визначені такі групи інвалідів:

- за віком (діти-інваліди, молоді інваліди, дорослі інваліди, інваліди похилого віку);
- за походженням інвалідності (інваліди від народження або інваліди дитинства, інваліди праці, інваліди війни, інваліди за загальним захворюванням);
- за видами захворювання та обмежень (особи з розумовими обмеженнями, особи з сенсорними та фізичними обмеженнями, тобто з порушенням зору та сліпі, зі слабким слухом і глухі, з обмеженнями мовлення, глухонімі, з порушеннями

опорно-рухового апарату, хворі на дитячий церебральний параліч);

- особи із внутрішніми захворюваннями, особи з нервово-психічними захворюваннями [18].

Цей підхід до розуміння проблеми інвалідності акцентує увагу на відмінностях у поведінці та становищі інвалідів і осіб, які до цієї групи не належать. Проте основою соціально-педагогічної допомоги людям з особливими потребами має бути система заходів, яка зменшувала би (або повністю усувала би) згадані відмінності шляхом певного впливу на організацію фізично-трудова, освітніх та соціально-культурних процесів, учасниками яких й повинні бути і особи з особливими потребами, і особи без цих потреб.

Підходи до організації роботи з інвалідами відображають різні аспекти розуміння сутності інвалідності. Аналіз цих підходів здійснила російський професор О.І. Холостова, виділивши медичну, соціальну, політико-правову і культурну моделі інвалідності [18].

За її визначенням, медична модель тлумачить інвалідність як дефект – психічний, фізичний, анатомічний (постійний або тимчасовий), що призводить до стійкої дезадаптації осіб з особливими потребами.

Соціальна модель трактує інвалідність як зменшення здатності людини “соціально функціонувати у суспільстві”, що призводить до “обмеження її життєдіяльності”. Ця модель передбачає вирішення проблем інвалідів через створення системи соціальних служб для надання допомоги цій категорії осіб.

У контексті політико-правової моделі проблеми інвалідності розглядаються як захисту прав осіб з особливими потребами, що передбачає можливість участі цих інвалідів, на рівні з іншими людьми, у суспільному житті й наголошує на обов’язку держави та суспільства сприяти усуненню соціальної несправедливості щодо цієї категорії населення.

Поряд з медичною, соціальною та політико-правовою моделями інвалідності О.І. Холостова пропонує як інноваційну культурну модель, що ґрунтується на “культурному плюралізмі”. У межах цієї моделі визнається як право будь-якої людини, у тому числі й інвалідів, бути невід’ємною частиною суспільства та брати активну участь в усіх аспектах його життя. Концепція культурного плюралізму базується на ідеї унікальності кожної особистості, її права на самореалізацію та самовираження. Інноваційне трактування інвалідності, що ґрунтується на цій ідеї, суттєво відрізняється від традиційних підходів, згідно з якими ігнорувалася соціальна значущість

ІНВАЛІДНІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

людини з функціональними обмеженнями як повноцінного члена суспільства. За культурною моделлю причиною інвалідності є несприятливе становище, в якому опиняється людина внаслідок тих або інших дефектів розвитку, які частково або повністю позбавляють її можливості виконання звичайної для віку, статі, соціально-культурного оточення ролі у суспільстві, задоволення культурних потреб. Незадовільне вирішення проблем осіб з особливими потребами у процесі їхнього розвитку призводить до соціальної неповноцінності цієї категорії людей і руйнує їх інтеграцію у суспільство.

На основі викладеного можна говорити, що соціально-педагогічна робота з інвалідами, як професійна, так й або волонтерська, повинна спрямовуватися на інтеграцію цієї категорії осіб у суспільство через оздоровлення та педагогізацію соціального середовища і надання послуг. В умовах демократизації суспільства така інтеграція можлива за умови створення рівних стартових можливостей для всіх людей, незалежно від психофізичного розвитку, стану здоров'я, віку, статі, соціально-економічного статусу людини. Створення рівних можливостей для інвалідів ґрунтується на тому, що кожна людина має право на життя, навчання, виховання і працевлаштування, що закріплене у Стандартних правилах забезпечення рівних можливостей для інвалідів, ухвалених Генеральною Асамблеєю ООН у 1993 році [16].

Визнання принципу рівних можливостей у сфері початкової, середньої та вищої освіти для дітей та молоді уже сьогодні позначилося на створенні у багатьох країнах світу інтегрованих структур (мейстрімінг) – спільного навчання дітей-інвалідів зі здоровими дітьми. Звісно, інтеграція дітей-інвалідів у суспільство потребує відповідних витрат з боку держави, реалізації програм загальноосвітньої і професійної підготовки, відмінних від сучасних, і створення робочих місць для цієї категорії осіб з урахуванням їхніх функціональних обмежень.

Існуюча в Україні система навчання і виховання орієнтується на державні вимоги до загальноосвітньої підготовки повносправних учнів. Специфіка організації, змісту, методів навчання і виховання цих дітей ґрунтується на особливостях їхнього психічного і фізичного розвитку. Зрозуміло, у межах даної системи виключається можливість прямого використання як програмно-методичної документації, розробленої для загальноосвітніх шкіл, так і відповідних стандартів освіти для навчання і виховання дітей з особливими потребами. Для неповносправних дітей, які могли б у майбутньому стати активними

учасниками суспільного життя, актуальним, на наш погляд, є впровадження новітніх форм освіти, які надавали б можливість особливим дітям навчатися спільно зі “здоровими” дітьми. До таких форм належить інклюзивна освіта [10], мета якої створити умови для активної участі в шкільному колективі та належної підготовки для самореалізації в майбутньому в різноманітних сферах життєдіяльності всіх учнів, у тому числі й інвалідів. Звісно, діти з особливими потребами потребують більш сприятливого режиму навчання, що, проте, не означає потребу у лібералізації вимог до засвоєння ними програмного матеріалу. Доцільно змінити для них організацію навчання, адже вони потребують створення особливих умов навчання та психологічної підтримки педагога. Звісно, внаслідок обмежень у спілкуванні, самообслуговуванні, пересуванні, контролі за своєю поведінкою розвиток цих дітей залежить від задоволення їх потреб іншими людьми, що складає багатогранний процес соціальної та соціально-педагогічної реабілітації.

Крім завдання створити для осіб з особливими потребами сприятливі освітні умови, соціальні педагоги повинні працювати з цією категорією людей й за іншими напрямками, до яких належать:

- вивчення соціально-психологічного стану дітей-інвалідів;
- соціально-педагогічне дослідження особливостей соціалізації дітей-інвалідів;
- побутова реалізація (навчання дітей-інвалідів навичкам самообслуговування та дотримання норм поведінки у різних мікросоціумах);
- психологічне консультування дітей-інвалідів;
- консультування членів сімей, де виховуються діти-інваліди, з правових та психолого-педагогічних питань;
- психолого-педагогічна корекційна робота з дітьми-інвалідами;
- розвиток потенційних творчих можливостей дітей-інвалідів;
- формування особистісних якостей дітей спеціальними засобами психологічного тренінгу;
- організація культурно-дозвілєвої діяльності дітей-інвалідів спеціальними засобами психологічного тренінгу;
- організація культурно-дозвілєвої діяльності дітей з особливими потребами через проектування і впровадження різноманітних програм та форм роботи соціальних служб;
- професійна орієнтація дітей-інвалідів з вадами здоров'я;
- лобювання пропозицій на рівні органів місцевої влади і самоврядування щодо поліпшення роботи з дітьми-інвалідами;

ІНВАЛІДНІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

- координація діяльності різних соціальних інститутів, що опікуються проблемами дітей з особливими потребами.

Загальним завданням соціального педагога є створити такі соціально-педагогічні умови, які сприятимуть внутрішньому самоствердженню інвалідів, самостійному досягненню ними своїх цілей.

Висновки. Організація соціально-педагогічної допомоги дітям, які позбавлені можливості вести повноцінне життя внаслідок вад фізичного або психологічного розвитку, потребує, в першу чергу, зміни ставлення суспільства до цієї категорії осіб та проблеми інвалідності в Україні. Освіта, соціально-педагогічний вплив на особистість є інструментами вирішення однієї з основних проблем у суспільній та державній політиці щодо дітей з інвалідністю – їх соціальної реабілітації, адаптації та інтеграції у суспільство.

1. Бех Іван. Гуманізація спеціальної освіти аномальних дітей як соціально – педагогічна проблема. // Дефектологія. – 1996. – №1. – С. 19 – 23.

2. Бондар В., Одинченко Л., Постовойтов Є. Благодійна діяльність як передумова розвитку суспільної допомоги дітям з психофізичними вадами. // Дефектологія. – 1996. – №4. – С. 48 – 52.

3. Борщевська Л.В., Зіброва А.В., Іванова І.Б. та ін. На допомогу батькам, що мають дітей з особовими потребами. – К.: Український інститут соціальних досліджень, 1999. – 79 с.

4. Дитинство в Україні: права, гарантії, захист. (Збірник документів). – Ч. II. – К.: АТ “Столиця”, 1998. – С. 63 – 66.

5. Зверева І.Д., Іванова І.Б. Концептуальні основи соціального захисту людей з функціональними обмеженнями. // Інвалід і суспільство: проблеми інтеграції. – К., 1995. – С. 4 – 10.

6. Зотова А.М. Інтеграція ребенка – інваліда в среду здоровых сверстников как метод социальной адаптации. // Дефектология. – 1997. – №6. – С. 21 – 25.

7. Іванова І. Діти з особливими потребами:

проблема термінологічного визначення// Дефектологія. – 1999. – №1. – С. 2 – 7.

8. Іванова І.Б. Організація соціально-педагогічної та психологічної допомоги інвалідам у системі соціальних служб для молоді. // Інвалід і суспільство: проблеми інтеграції. – К., 1995. – С. 28 – 32.

9. Іванова І.Б. Соціальна допомога інвалідам у клубах за місцем проживання (методичні рекомендації для спеціалістів соціальних служб для молоді) // Соціальна допомога інвалідам: Інформаційний методичний бюлетень “Довіра і надія”, 1995. – №5. – С. 15 – 20.

10. Коваль А.Т., Зверева І.Д., Хлебик С.Р. Соціальна педагогіка / Соціальна робота: Навчальний посібник. – К.: ІЗМН, 1997. – 392 с.

11. Комарова Н.М., Левін Р.Я., Вакуленко О.В. Інвалідність як соціальна проблема сучасного українського суспільства / Н.М. Комарова, Р.Я. Левін, О.В. Вакуленко // Український соціум. – 2003. – № 1 (2). – С. 38 – 45. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/tagcontent.php3?m=8&n=50&c=1073>

12. Концепція спеціальної освіти осіб з психічними та фізичними вадами в Україні. // Дефектологія. – 1996. – №1. – С. 2 – 15.

13. Ляшенко В. Рання соціальна реабілітація дітей-інвалідів // Соціальний захист. – 1999. – №5. – С. 34 – 41.

14. Одинченко Л.К. Допомога аномальним дітям в Україні (X – XX ст). // Педагогіка і психологія. – 1995. – №2. – С. 120 – 126

15. Основні засади організації соціальної роботи з дітьми-інвалідами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=474933>

16. Пальчевський С.С. Соціальна педагогіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/10651009/pedagogika/robota_sotsialnogo_pedagoga

17. Реабілітація інвалідів http://referaty.net.ua/referaty/referat_28196.html

18. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю з функціональними обмеженнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ebooktime.net/book_156_glava_91

Стаття надійшла до редакції 14.06.2012

“Життя – одне велике запитання з мільйону слів”.

Олексій Качай
український поет і прозаїк

